

MARKSİST DEVLET KURAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sinan Avan*

ÖZET

Devlet, en genel anlamda zor kullanma tekelini elinde bulunduran meşru iktidar gücü olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte devlet için üzerinde mutabık kalınmış ortak ve tek bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Devletin doğuşunun ve meşruiyet kaynağının ne olduğu hususunun tarihin erken dönemlerinden bu yana tartışıldığı bilinmektedir. Devleti açıklamaya yönelik bu tartışmalar genel olarak, devletin nasıl ortaya çıktığı, amacının ve meşruiyetinin ne olduğu, yönetme erkinin kim tarafından kullanılacağı, toplumsal düzenin ve adaletin nasıl tesis edileceği gibi belli başlı sorulara cevap arayan çeşitli anlayışlara göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla devlet sorununa ilişkin ortaya atılan farklı anlayışlar aynı zamanda birbirinden farklı devlet kuramlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu minvalde devletin gerekliliği tarihsel süreç içerisinde bazen kabul edilirken bazen de reddedilmekte olup mahiyeti itibarıyla farklı şekillerde ele alındığı görülmektedir. Marksizm ve onun devlete ilişkin yaklaşımı bu farklı devlet kuramlarından sadece birisini ihtiva etmektedir. Bu çalışmada da Marksist devlet kuramı ele alınarak Marksist düşüncenin, devletin ortaya çıkışı, mahiyetinin ne olduğu ve gerekliliği gibi hususlara yaklaşımı analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marksizm, Tarihsel Materyalizm, Devlet, Kapitalizm, Toplumsal sınıflar

GİRİŞ

Siyaset teorisi içerisinde devlet kavramı üzerine çok fazla tanımlama girişimi olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla üzerinde mutabık kalınmış tek bir devlet tanımının olduğunu söylemek zordur. Bununla birlikte devlet, asırlardır varlığını koruyan bir sosyal gerçeklik (Kapani, 2009: 35) olarak, insanlık tarihinin belli bir aşamasından sonra ortaya çıktığı düşünülen toplumsal yaşamda insanların başvurduğu bir “örgütlenme biçimi” (Tanilli, 1981: 1) olarak görülmektedir. Genel anlamda “devlet, kamu harcamaları ile finanse edilen toplumsal yaşamın örgütlenmesinden sorumlu kamu kurumlarına karşılık gelir” (Heywood, 2012: 92). Başka bir deyişle “devlet amacı, toplumsal düzenin, adaletin ve toplumun iyiliğinin sağlanması olan, belli bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş bir insan topluluğuna dayanan ve bu topraklar üzerinde bulunan her şey üzerinde meşru otoriteye sahip, siyasal bir örgütle donanmış sosyal bir organizasyon” (Daver, 1993: 166) olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlama girişimleri devletin “kaynağını” ve “doğuşunu” açıklayan “siyasal topluluğun temelinin ne olması gerektiği?” sorusuna cevap arayan çeşitli anlayışlara göre farklılık göstermektedir. Bir başka ifadeyle siyaset felsefesinin temel problemiği içerisinde yer alan yönetme erkini kimin kullanacağıyla alakalı olarak “herkes adına kim konuşacak?” (Toku, 2003: 13) sorusuna verilen cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla devlet sorunu, tarihsel süreci bağlamında farklı şekillerde ifade edilmiş, bazen reddedilmiş, bazen kabul edilmiş, fonksiyonları ve mahiyeti bakımından farklı şekillerde kurgulanmıştır (Torun, 2011: 28).

Örnek vermek gerekirse, genel anlamda liberal teori için devlet “toplum içinde rekabet ve mücadele eden sınıflar arasında sosyal düzeni sağlamak için gerekli, tarafsız bir hakem olarak” ele alınmasının yanında devlet “gerekli bir kötülük olarak görülür ve minimal devlet” vurgusu yapılır. Muhafazakâr düşünce içerisinde ise devlet “otorite ve disiplini sağlayan, toplumu kaos ve düzensizlikten koruma ihtiyacıyla bağlantılı olarak görüldüğü için geleneksel olarak güçlü bir devlet” figürü çizilmektedir. Faşistler totaliter bir devlet tasavvuruna sahipken, Anarşistler “devletin gereksiz bir kötülük” olduğu düşüncesini savunmaktadırlar (Heywood, 2010: 200). O halde, Marksist düşünce içerisinde devlet nasıl ele alınmaktadır? Devletin varlık sebebi nedir? Devlet gerekli midir? Şimdi bu ve benzeri sorulara cevap mahiyetinde çalışmanın da ana teması olan Marksist devlet kuramı üzerinde durulacaktır.

---

* Öğr. Gör. , Pamukkale Üniversitesi, Acıpayam Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, sinanavn@gmail.com

MARKSİST DEVLET KURAMI

Marksizm, “insan, tarih, devlet, toplum, doğa, Tanrı” gibi problemler alanında gerek teorik gerekse uygulamaya dönük çözüm önerileri getirmeye çalışan bir dünya görüşü olarak ifade edilebilir (Göze, 2016: 53-54). Marks, materyalist bir düşünür ve diyalektik¹ yasanın varlığına inanan bir filozof olarak insanlık tarihini açıklamada kullandığı diyalektik metodu ile tarihsel materyalizm adı verilen Marksist teoriyi meydana getirmiştir. Bu bağlamda Marks’ın düşüncesinin temel unsurlarını “maddecilik”, “tarihsellik-toplumsallık” ve “diyalektik” oluşturmaktadır (Erdağı, 2014: 429). Dolayısıyla Marksist devlet kuramını² anlayabilmek için öncelikle onun diyalektik metodu nasıl kullandığını bilmek gerekir. Marks’ın diyalektik düşünme ve uygulamada kullandığı metod kuşkusuz Hegel’ci fikirlere bir tepki niteliğindedir. Marks, Hegel’in idealist felsefesinden aldığı diyalektiği materyalist felsefeye uygulamak suretiyle bir anlamda kendi ifadesiyle “başasağı duran diyalektiği ayakları üzerine dikmiştir” (Göze, 2016a: 60). O halde, Marksist devlet kuramını anlamada temel oluşturması bakımından Hegel’in diyalektiğinden, diyalektik materyalizme (diyalektik düşünme sistemi) geçişin üzerinde durmak gerekir.

HEGEL’İN DİYALEKTİĞİ VE TARİHSEL MATERYALİZM

Hegel’in diyalektiği, *tez*, *antitez* ve *sentez* kavramları çerçevesinde analiz etmeye ve betimlemeye dayanan bir tür akıl yürütme veya çıkarım sistemidir. Yani her *tez*, kendi yapısı içerisinde karşıtını, *antitezini* barındırmakta ve *sentez* olarak adlandırılan yeni bir gerçekliğe yol açmaktadır. Her *sentez* ise bir kez oluştuğunda artık kendi içerisinde karşıtını, *antitezini* oluşturan yeni bir *tez* haline gelmektedir. Böylece tarihsel değişim ve gelişim süreklilik göstererek devam edecektir (Goodwin ve Scimecca, 2015: 103).

Hegel, diyalektiğini metafizik bir sistem içerisinde temellendirmektedir. Yani tarihin nihai amacına doğru ilerlemesini sağlayan gücün (daha çok ‘mutlak’ veya ‘akıl’ olarak adlandırdığı) metafizik bir ‘Ruh’ – *Geist* – olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Hegel’in idealizminde dünyadaki nesnelerin gerçek oldukları kabul edilmez. Duyularla algılanan nesneler Platoncu idealar âlemindeki görünüşlerdir. Ona göre gerçek olan yalnızca kavramlardır ve Hristiyanlığa bağlılığı dolayısıyla asıl olan idenin Tanrı olduğunu ileri sürmektedir. Nitekim Hegel’de diyalektik, Tanrı (tez), İnsanlar (antitez) ve İsa (sentez) arasındaki çatışma sürecinde kendisini göstermektedir (Goodwin ve Scimecca, 2015: 104). Bir başka deyişle, Hegel’in diyalektik idealizmi metafizik ve tinsel bir alanda kalmaktadır. Oysa Marks’ın, insanın doğasını açıklamaya çalışan bütün metafizik ve felsefi argümanlardan hazzettiği söylenemez. Marks kendi diyalektiğini şöyle izah eder: (Politzer, 2012: 28).

“Benim diyalektik yöntemim, Hegel’ci yöntemden yalnızca farklı değil, aynı zamanda onun tam karşıtıdır. Hegel için insan beyninin yaşam süreci yani düşünme süreci – Hegel bunu ‘düşünce’ (idea) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür – gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca düşüncenin dışsal ve imgesel (phenomenal) biçimidir. Benim için ise tam tersine düşünce, maddi dünyanın insan aklında yansımından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir.”

Buradan da anlaşılacağı üzere Marks için tarihsel gelişme ile Tanrı veya metafizik arasında bir ilişki yoktur. Aksine tarihsel gelişme, geçmişteki “maddi ilişkiler tarafından belirlenen” gözlenebilen somut gerçekliği yansıtır. Dolayısıyla Marks için gerçek olan yalnızca somut olgulardır. Buradan hareketle denilebilir ki “diyalektik materyalizm, tarihte ortaya çıkan çelişkilerin yarattığı çatışmaların yol açtığı genel tarihsel hareketi ve gelişmeyi ifade eder” (Goodwin ve Scimecca, 2015: 104-105). Örneklendirmek gerekirse feodalizm *tez* olarak kabul edildiğinde kendi yapısı içerisinde *antitezi* olan serfler adında bir grubu doğuracağı ve bu grubun

¹ “Diyalektik” sözcüğü, doğrudan doğruya Yunancadan gelmektedir: “Dialegein”, yani tartışmak, zıt düşüncelerin mücadelesi anlamında kullanılmaktadır. “Zıtların savaşı” olarak da ifade edilmektedir (Politzer, 2012: 24-26).

² Marks’ın doğrudan bir teorik kapitalist devlet tahlili yapmadığı bilinen bir gerçektir. Marks’ın devlete ilişkin yaklaşımı bir dizi parçalı ve sistemli olmayan felsefi yansıma, çağdaş tarih, gazete yazıları ve rastlantısal ifadeler içermektedir (Jessop, 2016: 41-42). Dolayısıyla Marksın izini takip edenlerce bir devlet kuramı üretme çabasına girilmesinin nedeni budur. ‘Ortodoks Marksizm’in Tekelci Devlet Kapitalizmi kuramı, sosyal demokrat kuram’ gibi devlete ilişkin çeşitli yaklaşımların ortaya çıkması da buna bağlanabilir (Clarke, 2004: 10). Bu çalışmada da Marksist devlet anlayışı geleneksel ya da Ortodoks Marksizm’den hareketle ele alınacaktır.

feodalizmi yıkmaya çalışarak yeni bir sentez ortaya çıkaracağı düşünülebilir. Nihayet Marks için de söz konusu çelişkilerin ortaya çıkardığı çatışmalar kaçınılmaz olarak devrimle sonuçlanacaktır. Nitekim tarihteki bütün temel çelişkilerin kaynağı sınıfsal ilişkilerdir.

Bununla birlikte Marks, Hegel'in 'rasyonel' devlet kavramsallaştırmasına da karşı çıkmaktadır. Hegel'e göre devlet, tarihsel değil ebedidir; idealleştirilmiş bir bütünlük olarak topluma aşkındır. Dolayısıyla devlet, yalnızca siyasal kurumların toplamından daha fazlasıdır. Marks ise bunun aksine devleti, tarihsel bağlamına yerleştirmiş ve maddeci bir tarih anlayışına tabi kılmıştır. Toplumunu şekillendiren devlet değildir, aksine devleti şekillendiren toplumdur. Toplum ise egemen üretim tarzı ve bu tarza için üretim ilişkileri tarafından şekillendirilir (Carnoy, 2015: 70).

EKONOMİ VE SOSYAL SINIFLARIN MÜCADELESİ

İnsanın hayattaki en önemli rolünün üreticilik olduğunu düşünen Marks için, gerek tarımsal üretim gerekse endüstriyel üretim olsun, üretilen ürünler ekonominin temellerini oluşturmaktadır. Bu ise toplumun işleminin temelinde yer alan esas dinamiklerdir. Eğer bazı insanlar yoksul ve diğer bazıları da zengin ise bu durum üretim sürecinin sonucudur ve modern toplumda da kapitalist üretim sisteminin getirisi olarak görülmektedir (Orum ve Dale, 2016: 26).

Marks emek-değer teorisinden hareketle klasik iktisat teorisini mantıksal sonucuna taşır ve bu gidişatın devrimle sonuçlanması gerektiğini ileri sürer. Bununla birlikte kapitalist ekonomik sistemde devrimin kaçınılmaz olarak ortaya çıkmasına sebep üç temel olgu bulunmaktadır. Bunlar: Geçimlik ücretler, art-değer ve ödenmeyen ücretlerdir. Emek-değer teorisine göre bir metanın değeri onu üretmek için kullanılan emeğe eşittir. Emek de diğer metalar gibi bir değere sahiptir. Marks için bir işçinin değeri bir metanın üretilmesi için gerekli olan zamana göre ölçülmektedir. Yani işçinin bir şeyi üretebilmesi beş saatini alıyorsa onun kıymeti de beş dolardır. Bu işçinin geçimlik ücretidir. Fakat sanayi devriminden sonra kitlesel üretime geçilmesi ve yeni teknolojilerin kullanılması, işçilerin artı-değer (kâr) den pay alamamalarına neden olmaktadır. Yani bir metanın üretimi on saatten beş saate düşerken işçi beş dolar ücret almakta fakat ürünün piyasa fiyatı on dolarda kalmaktadır. Bu durum zengini daha zengin fakiri ise daha fakir hale getirirken bunun temel müsebbibi olarak mevcut üretim sistemi görülmektedir. Marks'a göre bu gelişmeler – geçimlik ücret, artı-değer, ödenmeyen ücretler, artan sömürü, işe yabancılaşma ve proletaryanın sayısal büyüklüğünün artması- işçilerin yoksulluğunun daha da artmasına neden olacaktır. Bu ise proletarya arasında ortak çıkarlar ve amaçlara sahip bir sınıfın oluşmasına zemin hazırlayarak sınıf çatışmasını artıracaktır (Goodwin ve Scimecca, 2015: 104-105). Yukarıda da bahsedildiği üzere Marks'ın diyalektik materyalizminin de mantıksal sonucu olarak bir tez olan kapitalizm kendi içerisinde antitezini (proletarya) ortaya çıkararak kendi sonunu hazırlamaktadır. Bu son kaçınılmaz olarak vuku bulacak olan devrimdir.

Nitekim Marks, Engels ile birlikte kaleme aldığı Komünist Manifestonun daha ilk cümlesinde şöyle demektedir: "Günümüze dek bütün toplumların tarihi sınıf savaşmaları tarihidir" (Marks ve Engels, 2009: 20). Dolayısıyla, sosyal gruplar veya tabakalar toplumdaki üretim biçiminin bir sonucu olarak oluşmaktadır. Bu gruplar hep beraber toplumun sosyal tabakalaşma hiyerarşisini temsil etmekte ve daha çok sosyal sınıflar olarak adlandırılmaktadır (Orum ve Dale, 2016: 26).

Marks'a göre olgun kapitalist bir toplum "gittikçe artan bir biçimde, iki büyük düşman kampa, doğrudan birbirlerine karşı duran iki büyük sınıfa bölünmektedir: Burjuvazi ve proletarya" (Marks ve Engels, 2009: 21). Dolayısıyla üretim biçimi, toplumun sosyal ve siyasal yapısını belirleyen önemli bir etken olarak görülmektedir. İnsanların ekonomiyle olan ilişkileri onların bir anlamda yaşamlarını da şekillendirmektedir. Dolayısıyla bir toplumun ekonomik süreçleri o toplumun siyasal yapısının yanında dinsel inançlarını, felsefi öncüllerini, eğitim kurumlarını da şekillendirmektedir. Yani üretim araçlarına sahip olan sınıfın fikirleri aynı zamanda yönetici sınıfın fikirleri haline gelmektedir. Bu durum *alt yapı* ve *üst yapı* metaforuyla daha da somutlaştırılabilir. *Alt yapı*, üretim araçları, üretim biçimi ve üretim ilişkilerinden oluşurken *Üst yapı*, siyaset, devlet, din, felsefe gibi kurumlardan meydana gelir. Marks için alt yapıya sahip olmanın mantıksal sonucu üst yapıyı dönüştürebilme yetisine sahip olmaktır. Marks'ın içinde bulunduğu dönemde alt yapı araçlarına sahip olan sınıf azınlıkta olan burjuva idi. Dolayısıyla bu dönemde üst yapıyı dönüştürebilme yetisi ve yöneticilerin fikri burjuva sınıfının emellerine hizmet etmektedir. Dolayısıyla devrimin lokomotifini bu dönemde proletarya olacaktır.

SINIFLI TOPLUM VE DEVLET

Yukarıda da söz edildiği üzere üretim araçlarının, üretim ilişkilerinin ve üretim biçiminin toplumun sosyal yapısı üzerinde etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Üretim araçlarının

mülkiyetine sahip olanlar açısından ele alındığında iki tip üretim biçiminden bahsetmek mümkündür. Birincisi kolektif mülkiyete dayalı üretim biçimidir ki üretim araçlarının herkese ait olduğu bu sistemde söz konusu toplumda insanlar arasındaki ilişkiler karşılıklı yardımlaşma ve iş birliği esasına dayalıdır. İkincisi ise özel mülkiyet temelli bir üretim biçimidir ve bu sistemde, söz konusu toplumdaki insanlar arasında iktidar ve tabiiyet ilişkileri vuku bulmakta olup sosyal ve siyasal yapı da bu minvalde şekillenmektedir (Göze, 2016b: 282-283). Dolayısıyla buradan üretim biçimlerinin kolektif mülkiyet temelli ve özel mülkiyet temelli olmak üzere iki temel kategori içerisinde ele alındığı ve sosyal ve siyasal yapıyı şekillendirdiği görülmektedir.

Marksizm üretim biçimlerini esas almak suretiyle diyalektik yasalar çerçevesinde tarihsel olarak toplumsal yapıyı aşağıdaki gibi kategorize ederek örneklemektedir (Torun, 2011: 221).

1. İlkel komünal toplum
2. Antik toplum
3. Feodal toplum
4. Kapitalist burjuva toplumu

İlkel komünal toplumda devlet olarak adlandırılabilir kurumsal bir yapılanmanın olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu dönemde, toplumsal yapıda kolektif (ortak) mülkiyet anlayışının hâkim olduğu görülmektedir. Yani burada üretim araçları toplumun ortak malıdır. Marks'a göre toplum içerisindeki mücadelenin ve savaşların kaynağı sahiplenme duygusu ve dolayısıyla mülkiyettir. İlkel Komünal toplumlarda üretim güçleri gelişmediği için insanlar da henüz doğadan kopmamış ve dolayısıyla bu aşamada yabancılaşma gerçekleşmemiştir. İş bölümünün gelişmemiş olması ve insanların avcılık, hayvancılık ve az miktarda tarımla uğraşmaları bu aşamanın bir diğer özelliği olarak verilebilir (Torun, 2011: 221).

Antik toplumda ise Marks, kölelik kurumunun ortaya çıktığı görüşünü ileri sürmektedir. Tarihsel toplumsal yapının bu aşamasında insanlar efendi-köle ayrımına dayanan eşitsiz bir yapıya sahiptirler. Artık yardımlaşma ve iş birliğinin yerini birbirleriyle çatışan efendi ve köleler almakta ve yeni oluşan bu iki sınıflı yapıda devlet kölelerin efendilerine karşı ayaklanmalarını önlemede bir baskı aracı olarak ortaya çıkmaktadır (Göze, 2016b: 283-284). Dolayısıyla üretim araçlarının ortak mülkiyeti son bulup özel mülkiyet biçiminin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlar arasındaki eşitlik de ortadan kalkacak ve toplum bir şeye sahip olanlar ile bir şeye sahip olmayanların mücadelesine dönüşecektir.

Engels bu dönemde iş kollarındaki üretim artışının, insanın emek gücüne, ihtiyacı olandan daha fazlasını üretebilme yeteneğini kazandırdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu durum hane halkının da günlük iş yükünü artırmasıyla birlikte yeni emek gücüne olan ihtiyacı da beraberinde getirmiştir. Savaş bu emek gücünü sağlamada önemli bir aracı konumundadır. Çünkü savaşla tutsaklar köleleştirilmişlerdir. Dolayısıyla emeğin üretkenliğinin artması servetlerin artışını sağlayarak üretim alanını genişletecek ve o günkü tarihsel koşullar içinde köleliği getirecektir. Böylece ilk büyük toplumsal iş bölümü toplumda iki sınıfa meydana getirecektir. Efendiler ve köleler (Engels, 2010: 202).

Feodal toplumda ise toprağın üzerinde hakimiyet kuran feodal beyler iktidarda pay sahibi olmaktadır. Bu aşamadaki mücadele ise feodal beyler ile köylüler arasında oluşan yeni bir sınıfsal yapı etrafında ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tarihin her döneminde sınıflar arasında mücadele vuku bulacaktır. Marks bu gelişmeyi şöyle ifade eder: (Marks ve Engels, 2009: 20).

“Özgür insan ve köle, patrisyen ve pleb, senyör ve serf, lonca ustası ve lonca emekçisi, tek sözcükle ezen ve ezilen, sürekli bir çatışma halinde, bazen gizli bazen açıkça, her defasında ya toplumun devrimci bir biçim değiştirmesiyle ya da çatışan sınıfların birlikte çöküşüyle sonuçlanan, kesintisiz bir savaşım sürdürmüşlerdir.”

Kapitalist burjuva toplumu ise feodal toplum sonrasında ortaya çıkan yeni toplumsal modelin adıdır. Marks'a göre feodal toplumdan görülen sorun burjuva toplumu için de geçerlidir. Nitekim feodal dönemin yıkıntıları üzerine kurulan bu yeni burjuva toplumunda sınıfsal yapı ortadan kalkmamış aksine kendine özgü yeni bir sınıfsal karşıtlıkla ortaya çıkmıştır. Netice itibarıyla söz konusu sınıflar burjuva ve proletarya sınıflarıdır.

Marks'a göre modern sanayinin ve dünya pazarının kurulmasıyla birlikte monarşilerin de köşe taşı rolünü üstlenen burjuvazi modern temsili devlette politik egemenliği tümüyle ele geçirmiştir. Ona göre modern devletlerin hükümetleri de tamamen burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir

komiteden başka bir şey değildir. Bununla birlikte Marks burjuvazi hakkında şöyle demektedir: (Marks ve Engels, 2009: 22-23).

“Burjuvazi tarihte tam anlamıyla devrimci bir rol oynamıştır. İktidarı ele aldığı her yerde burjuvazi, feodal, ataerkil, duygusal ilişki olarak her ne varsa hepsine son verdi. İnsanı ‘doğal efendilerine’ tutsak eden karmaşık feodal bağları hiç acımadan kopardı ve insanla insan arasında çıplak öz çıkar ve katı ‘peşin ödemedi’ başka bir bağ bırakmadı. Burjuvazi dinsel inancın ateşli ve kutsal coşkusu, şövalyelik ruhunu, duygusallığı bencil hesabın buzlu sularında boğdu. Burjuvazi kişisel değeri bir mübadele değeri haline getirdi ve bin bir güçlülük elde edilmiş sayısız özgürlüklerin yerine o biricik ve acımasız Özgür Ticareti koydu. Tek sözcükle dinsel ve politik aldatmaların maskeleydiği sömürü yerine, zorba, utanmaz, doğrudan ve çıplak sömürüyü koydu.”

Dolayısıyla “devlet, sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olmaları olgusunun ürünü ve belirtisidir. Nerede sınıflar arasındaki çelişmelerin uzlaşması nesnel olarak olanaklı değilse, orada devlet ortaya çıkar. Ve tersine; devletin varlığı da sınıf çelişkilerinin uzlaşmaz olduğunu kanıtlar” (Lenin, 2013: 13). Bununla birlikte devlet, tüm toplumun resmi temsilcisi olarak görülmesinin yanında içinde bulunduğu zamanın hâkim sınıfının devleti olagelmıştır. Denilebilir ki devlet, ilkçağda köle sahibi yurttaşların, ortaçağda feodal soyluluğun ve nihayet kapitalist toplumda burjuvazinin devletiydi (Engels, 2012: 79).

Öte yandan yukarıda da bahsedildiği üzere alt yapı araçlarına (üretim araçları, üretim biçimi, üretim ilişkileri) sahip olanlar üst yapıyı da (din, siyaset, devlet, felsefe) dönüştürebilme yetisine sahip olmaktadır. Kapitalist toplumda bu alt yapı araçlarına sahip olan toplumsal sınıf ise burjuvazidir. Devlet ise Marks’a göre, burjuvazinin mülkiyet ayrıcalıklarını korumak için oluşturulmuş bir baskı aygıtından başka bir şey değildir. Bu iktisadi sistem geçimlik ücretler, ödenmeyen ücretler ve art-değer (kâr) anlayışını zorunlu olarak doğurmakta ve gelir paylaşımından yeterli payı alamayan proletaryayı sefaletle sürüklemektedir. Bu aynı zamanda işçilerin işine, değerlerine, kendi varlığına vs. yabancılaşmasına da neden olacaktır. Bununla birlikte kapitalist sistem, yeni teknoloji gerektirmekte ve kâr marjını artırabilmek için büyük ölçekli sermayeye ihtiyaç duymaktadır (Goodwin ve Scimecca, 2015: 110). Bu durumda küçük ve orta ölçekli girişimciler böylesi bir piyasada rekabet edemeyecek ve nihayet proletarya sınıfına dâhil olacaklardır. Böylece işçi sınıfı daha çok genişlerken burjuva sınıfı ise küçülmektedir. Dolayısıyla bu durum daha fazla sefalet anlamına da gelmektedir. Marks’a göre, “proletarya ile burjuvazi arasındaki uzlaşmaz karşıtlık, bir sınıfın öteki sınıfa karşı savaşımıdır. Öyle bir savaşım ki en yüksek ifadesine götürüldüğünde toptan bir devrim olur. Gerçekten de sınıf karşıtlıkları üzerine kurulmuş bir toplumun nihai akıbeti olarak vahşi bir çelişki ile bedenle bedenle çarpışması ile son bulmasında şaşılacak bir şey var mı?” (Marks, 2011: 173).

Marks için kapitalist iktisadi sistem bir sömürü düzeni haline gelerek ezen ve ezilen ya da sömüren ve sömürülen karşıtlığında oluşan yeni sınıfsal yapı içerisinde kendi kendisinin sonunu hazırlamaktadır. Diyalektik materyalizm anlayışı çerçevesinde her tez, içerisinde kendi antitezini de barındıracağı için bu dönemde tez olarak kabul edilen kapitalist sistem antitezini yani proletaryayı ortaya çıkaracaktır. Nihayet bu diyalektiğin sentezi ise sınıfsız bir toplumsal yapı olacaktır. Böylesi bir toplumsal yapının hakim olduğu yerde işçiler birleşerek sınıf bilincini kazanacaklar ve devrim ile hem burjuvaziyi ortadan kaldıracaklar hem de üretim araçlarını ele geçirerek üretim biçimini değiştirecek ve diyalektiğin mantıksal sonucuna ulaşacaklardır. Bu son ise devletin ortadan kalktığı sınıfsız bir toplumdur. Marks’ın ifadesiyle “... Politik iktidar diye bir şey artık kalmayacaktır, çünkü politik iktidar uygar toplumdaki uzlaşmaz karşıtlığın resmi ifadesinden başka bir şey değildir” (Marks, 2011: 173).

SINIFSIZ TOPLUM VE DEVLETİN SONU

Anlatılanlardan da görüldüğü üzere ‘tarihi sınıfların mücadelesinin tarihi’ olarak addeden Marks, diyalektik materyalizmi ile devrim sonucuna ulaşmaktadır. Devrimi gerçekleştirecek olan sınıf ise bilindiği üzere proletaryadır. Peki devrimden sonra ne olacaktır? Marks devrim sonrası dönem içinde değerlendirmelerde bulunarak bu dönemi genel olarak üç aşama halinde ele almaktadır:

1. Proletarya diktatörlüğü

2. Sosyalist toplum
3. Komünist toplum

*Proletarya diktatörlüğü*³ devrim sonrasında sosyalist toplum düzenine geçmek için kurulacak bir ön aşamadır. Bu dönemde devlet, en kısa vadede özel mülkiyete dayalı üretim biçimini değiştirmelidir⁴. Devlet, sadece siyasal tedbirlerle değil bunun yanında ekonomiyi ve üretim araçlarını dönüştürmek suretiyle sonuç elde edebilecektir. Bu nedenle devlet, ilk etapta ekonominin kilit noktalarını –ağır sanayi ve hafif sanayinin büyük işletmeleri, ulaşım imkânları, bankalar, ticaret, sermaye, makine, ham madde, enerji vs. – kamu sektörüne tabi kılacaktır. Proletarya diktatörlüğü aşamasında büyük topraklar kolektif hale getirilirken küçük toprak sahibi köylülerin mülkiyeti ise kooperatif mülkiyetine dönüştürülecektir (Göze, 2016: 80-81). Dolayısıyla devlet bu aşamada aktif şekilde varlığını korumaktadır. Diğer taraftan bu devlet artık burjuvanın değil proletaryanın devletidir. Yani bu aşamada siyasal iktidarın el değiştirmiş haliyle varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Proletarya diktatörlüğü sosyalist topluma geçişi hazırlamak için kurulan bir ön aşamadır. Bundan sonraki aşama sosyalist toplum olacaktır.

Sosyalist toplum aşamasının temel özelliği ise ekonominin hemen her dalında ‘sosyal mülkiyet’ anlayışının kurulmuş olmasıdır. Sosyal mülkiyet ise iki şekilde temerküz etmektedir. Bunlardan ilki bir devlet mülkiyetine işaret eder ki ekonominin kilit noktalarının bir anlamda kamulaştırılmış hali olarak ifade edilebilir. İkincisi ise kooperatif mülkiyet olarak addedilmektedir (Göze, 2016: 82). Yani küçük tarım alanlarının kolektif hale dönüştürülmüş hali olarak düşünülebilir. Dolayısıyla özel mülkiyetin sosyal mülkiyete dönüşmesi ile insanın insanı sömürsü de son bulacak ve insanlar arasında iş birliği ve dayanışmanı ortamı gelişecektir. Bu aynı zamanda özel mülkiyetin tamamen ortadan kaldırılmasının bir ön girişimi olarak da düşünülebilir. Bu esasında burjuva mülkiyetidir. Nitekim Marks, bu durumu şöyle izah etmektedir: (Marks ve Engels, 2009: 35).

“Komünizmin ayırt edici özelliği, genel olarak mülkiyetin ortadan kaldırılması değil burjuva mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıdır. Ama modern burjuva özel mülkiyeti, sınıf karşıtlıklarına, çoğunluğun azınlıkça sömürülmesine dayanan, ürünleri üretme ve mülk edinme sisteminin en son ve eksiksiz ifadesidir. Bu anlamda komünistlerin teorisi tek bir tümcede özetlenebilir: özel mülkiyetin ortadan kaldırılması”

Sosyalist toplumda üretilen değerlerin henüz “herkese ihtiyacına göre” ilkesiyle dağıtıldığını söylemek mümkün değildir. Bu aşamada dağıtım, daha çok “herkesin işine göre, herkesin yeteneğine göre” ilkesine uygun düşmektedir. Dolayısıyla sosyalist toplumda devletin ekonomik fonksiyonu artmakta ve devlet, ekonominin yönetimini bir anlamda kendine görev addetmektedir (Göze, 2016: 83). Genel olarak sosyalist toplum da nihai amaç olan komünizme ulaşmada geçilmesi gereken bir aşama bir araç mesabesinde. Yani, komünist toplumdaki önceki son durak olarak ifade edilebilir.

Komünist toplum yapısına ulaşıldığında nihai amaç da gerçekleşmiş olacaktır. Bu toplum modeli ideali temsil etmektedir. Artık özel mülkiyet ortadan kalkacak onun yerini ‘halk mülkiyeti’ alacaktır. Toplum içerisinde sınıf farklılıkları son bulacaktır. Üretim güçleri öyle bir düzeye ulaşacaktır ki artık üretim değerlerinin dağılımı “herkese ihtiyacına göre” formülüne uygun şekilde yapılabilecektir. Sonuç itibarıyla komünist toplumda sınıfların ortadan kalkması ve insanların yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmalarıyla birlikte devlet gücünün varlığı da gereksiz hale gelecektir (Göze, 2016: 84). Bu durumu Engels şöyle ifade etmektedir: (Engels, 2012: 79).

“Proletarya devlet erkliğini ele geçirir ve ilkin üretim araçlarını devlet mülkiyeti durumuna dönüştürür. Ama bunu yapmakla

---

³ Proletarya diktatörlüğü ile kastedilenin ‘komün’ olduğu da dile getirilmektedir. Bu anlamda komün, “işçi sınıfının siyasal iktidarı alma biçimidir”. Bununla birlikte Engels şöyle devam etmektedir: “Pekala beyler, madem bu diktatörlüğün neye benzediğini öğrenmek istiyorsunuz o halde Paris Komününe bakın. İşte o proletarya diktatörlüğüydü” (Bensaid, 2011: 28-29).

⁴ Lenin, Rus devrimi için bu aşamayı şöyle izah etmektedir: “...Proletarya diktatörlüğünün daha ilk gününde 26 Ekim 1917’de toprak üzerinde özel mülkiyet büyük toprak sahiplerine tazminat ödenmeden kaldırıldı. Yani büyük toprak sahipleri mülksüzleştirildi. Birkaç ay içinde hemen hemen bütün büyük kapitalistlerin, fabrika ve büyük atölye sahiplerinin malları, anonim şirketler, bankalar, demir yolları vb. aynı şekilde tazminatsız olarak kamulaştırıldı” (Lenin, 1999: 195).

proletarya olarak kendi kendini ortadan kaldırır, bütün sınıf farklılıkları ile sınıf karşıtlıklarını ve aynı biçimde devlet olarak devleti de ortadan kaldırır... İlk çağda köle sahibi yurttaşların, ortaçağda feodal soyluluğun, çağımızda burjuvazinin devleti. Sonunda gerçekten tüm toplumun temsilcisi haline geldiği zaman kendi kendini gereksiz kılar. Baskı altında tutulacak hiçbir toplumsal sınıf kalmayınca, sınıf egemenliği ve üretimdeki güncel anarşi üzerine kurulu bireysel yaşam savaşımı ile birlikte, bunlardan doğan çatışma ve aşırılıklar da ortadan kalkınca, artık bir bastırma gücünü, bir devleti, zorunlu kılan, bastırılacak hiçbir şey yoktur... Devlet erkliğinin toplumsal ilişkilere karışması, bir alandan sonra bir başkasında gereksiz duruma gelir ve sonra kendiliğinde uykuya dalar. Kişilerin hükümeti yerini, şeylerin idaresi ve üretim işlemlerinin yönetimine bırakır. Devlet ilga edilmez, söner⁵.”

Dolayısıyla Marksist düşüncede devlet, ortadan kaldırılması gereken kötü bir şey olarak görülmektedir. Çünkü insan, siyasal değil aksine sosyal bir varlıktır ve insan topluluğu tarihte sömüren ve sömürülen karşıtlığında sınıflara ayrılmış ve devlet de hâkim sınıfın ayrıcalıklarının bir anlamda garantörü olarak bir sınıfın diğerini ezmek için kullandığı bir araç olmuştur (Torun, 2011: 231-232). Komünizmle birlikte artık devlet, varlık sebebini kaybedecek ve ortadan kalkacaktır.

SONUÇ YERİNE

Sonuç olarak Marks, kapitalizmin, devlet-toplum ilişkilerinin koordinatlarını kesin ve kökten bir biçimde değiştirdiğine ve bunu yaparken de devleti –onu siyasalın tekil odağı olarak sunabilen- yeni bir tür gerçekliğe dönüştürdüğüne ilk defa işaret eden kişiydi (Thomas, 2010: 25). Esasında Marks, tek ve tutarlı bir devlet teorisi geliştirmede için Marksist devlet kuramı, O’nun Hegel eleştirilerinden, ekonomi ve toplum teorisinin gelişiminden ve tarihsel konjonktüre ilişkin analizlerinden yola çıkılarak oluşturulmaktadır (Carnoy, 2015: 69). Marksist devlet kuramında nihai amaç olan komünizm modeline ulaşılmasıyla birlikte bir ‘zor kullanma tekeli’ olarak ifade edilebilecek olan devlet, ortadan kalkmaktadır. Çünkü devlet sınıf çatışmasında hakim olan tarafın ayrıcalıklarını koruyan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Komünizm ise işbirliği ve dayanışma esasına dayalı sınıfsız bir toplum yapısına işaret etmektedir. Dolayısıyla devletin varlık sebebi de böylece son bulmaktadır.

KAYNAKÇA

Bensaid, D. “Komün Devlet ve Devrim”, Fransa’da İç Savaş –Karl Marks- içinde, Çev. Arda Dağlar, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Carnoy, M. Devlet ve Siyaset Teorisi, 2.Baskı, Çev. Simten Coşar, Aykut Örküp, Mete Pamir, Mehmet Yetiş, Dipnot Yayınları, Ankara, 2015.

Clarke, S. Devlet Tartışmaları: Marksist Bir Devlet Kuramına Doğru, Çev. İbrahim Yıldız, Ütopya Yayınevi, Ankara, 2004.

Daver, B. Siyaset Bilimine Giriş, 5.Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1993.

Engels, F. Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni, 2.Baskı, Haz. Hasan İlhan, Alter Yayıncılık, Ankara, 2010.

Engels, F. Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm, 11.Baskı, Çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu, Sol Yayınları, Ankara, 2012.

---

⁵ Engels’in ‘devletin sönməsi’ ile ilgili sözlerinin burjuva devletinin sönmüş haliyle devam etmesi şeklinde çarpıtıldığı iddiasında bulunan Lenin, bu durumu şöyle izah etmektedir: “Engels burada, proletarya devrimiyle burjuvazinin devletinin ortadan kaldırılmasında söz eder; oysa ‘sönme’ üzerinde söylediği şeyler, sosyalist devrimden sonra proleter devletten ne kalmışsa onunla ilgilidir. Engels’e göre burjuva devlet ‘sönmez’ devrim sonrasında ‘ortadan kaldırılır’. Bu devrimden sonra sönen şey proleter devlet, başka bir deyişle bir yarı-devlettir” (Lenin, 2013: 25).

- Erdağı, B. “Karl Heinrich Marx”, Siyaset Felsefesi Tarihi Platon’dan Zizek’e, 2.Baskı, Edit. Ahu Tunçel, Cilt I, Kurtul Gülenç, Cilt II, Dođu Batı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Goodwin, G. A. , Scimecca, J. A. Klasik Sosyolojik Teori, Haz. Ümit Tatlıcan, Say Yayınları, İstanbul, 2015.
- Göze, A. Liberal Marxiste Faşist Nasyonel Sosyalist ve Sosyal Devlet, 8.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2016a.
- Göze, A. Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 16.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2016b.
- Heywood, A. Siyasi İdeolojiler, 2.Baskı, Çev. A. Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnanç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan, Adres Yayınları, Ankara, 2010.
- Heywood, A. Siyaset Teorisine Giriş, 4.Baskı, Çev. Hızır Murat Köse, Küre Yayınları, İstanbul, 2012.
- Jessop, B. Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak, 2.Baskı, Çev. Ahmet Süreyya Özcan, Epos Yayınları, Ankara, 2016.
- Kapani, M. Politika Bilimine Giriş, 23.Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- Lenin, V. İ. Ütopik ve Bilimsel Sosyalizm, 4.Baskı, Çev. Şiar Yalçın, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 1999.
- Lenin, V. İ. Devlet ve İhtilal, 10.Baskı, Çev. Kenan Somer, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 2013.
- Marx, K. , Engels, F. Komünist Manifesto, 10.Baskı, Çev. Mihri Belli, Erdoğan Berktaş, Süleyman Ege, Pertev Naili Boratav, Korkut Boratav, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, 2009.
- Marx, K. Felsefenin Sefaleti, 7.Baskı, Çev. Ahmet Kardam, Sol Yayınları, Ankara, 2011.
- Orum, A. M. , Dale, J. G. Siyaset Sosyolojisi Günümüz Dünyasında İktidar ve Katılım, Çev. İbrahim Kaya, Say Yayınları, İstanbul, 2016.
- Politzer, G. Felsefenin Temel İlkeleri, 4.Baskı, Çev. Hasan İlhan, Alter Yayınları, Ankara, 2012.
- Tanilli, S. Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş, 2.Baskı, Say Kitap Pazarlama, İstanbul, 1981.
- Thomas, P. Yabancı Politik – Marksist Devlet Kuramına Yeniden Bakmak-, Çev. İbrahim Yıldız, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.
- Toku, N. John Locke ve Siyaset Felsefesi, Liberte Yayınları, Ankara, 2003.
- Torun, Y. Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet, Orion Kitabevi, Ankara, 2011.